

YOLOĞLU, Güllü (2014). “Mucize, Keramet, Firaset Sahipleri, İstidraç, Şamanlık”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2013* Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.181-196. (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Güllü YOLOĞLU (MEMMEDLİ)*

MUCİZE, KERAMET, FİRASET SAHIPLERİ, İSTİDRAÇ, ŞAMANLIK

Dünya halklarının, demek olar ki, her birinin ilkin inkişaf devrinde özünde tabiat kültürünün tüm inam şekillerini eks ettiren, ilmi edebiyatda «şamanizm» adlandırılan dini inam forması yaranmıştır. Ele bu sebepten de şaman ayin ve inamlarının benzerine dünyanın bir çok halkları arasında da rast gelirik. Lakin şamanizmi araştıran alimlerin büyük ekseriyeti Sibir`ya şamanlarının tecrübesini ayrıca vurgulayırlar. Bunun da esas sebebi odur ki, diğer, inkişaf etmiş, hıristyanlığın, İslamın yayıldığı halklardan farklı olarak Sibir`ya türkleri ve, elece de, gayrı-Türk toplulukları gözden, gönülden uzakta kalmış, ilkinliklerini bu güne kadar bacardıkları kadar korumuşlar. Bu işde onlara sert iklim şeraiti, dağlar, tayga ve geçilmez nehirler de yardımcı olmuştur.

Belelikle, bu gün skandinav, slav, german, roman ve diğer halkların hayat ve meşetene, folklor örneklerine, halk inanclarına dikkat edende, hazırda Sibir`ya türklerinin yaşadığı ve yaşatdığı şaman ayin, adet-enene, merasim ve inancları ile aynılık ve benzerlik görürük. Mehz bu sebepten de bir çokları hemin halkların sadaladığımız şamanist görüşlerini türklerden iktibas etdiklerini sübut etmeye çalışır ve bunun için de hemin halkların folklorundan, hayat tarzından örnekler getirirler...

Biz meseleye bu cür yanaşmanın yanlış olduğunu düşünürük...

Özünde üç alemleri (Göy, Yer, Yeraltı alemleri) birleştiren şamanizmde rus dilinde yanlış olarak «bojestva» gibi verilen, aslında ise «yiyeler» gibi tanınan (dağ yiyesi, su yiyesi, orman yiyesi (eye) ve b.) ve onlardan da yüksekde duran Ulu Tanrı`ya, Ülgen`e, Kuday`a inam var.

---

* Prof. Dr. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi.

İnsanlar tasavvurlarında yarattıkları ilahi kuvvelere, ruhlara muhtelif hayvanlar adak edir (adaklayır, ad edir), kanlı ve kansız kurbanlar verir, çeşitli ayınler zamanı ovsunlardan istifade edirdiler. Tedricen bu ayın ve merasimler zamanı konkret metnlerden istifade olunmağa başlandı. Bunlara fal zamanı okunan ovsunlar, alkışlar, garğışlar, ovçu neğmeleri, emek neğmeleri adı ile tanınan, aslında ise ovun uğurlu, emegin behreli olması için elakadar ruhları yola getirmek, gönüllerini hoş etmek maksadıyla okunan ovsunları misal göstermek olar.

Ruhun varlığı inkarolunmazdır (dilimizde olan «ruha gıda vermek», «ruhunu okşamak», «ruhu cuşa getirmek», «ruhdan düşmek», «ruhlanmak» ve bu gibi ifadeler bu barede düşünmege esas verir). O, insanı herketete getirir. Bedeninde ruh olmayan insan cesedi hatırladır. Eger ruh insanı herketete getirirse, demeli, tabiatda baş veren hadiseleri de ayrı-ayrı ruhlara, yiyeler idare edir ve onların da her biri uca Tanrı'ya bağlıdır. İslam dini ruhu inkar etmir. Aksine, onun her yerde varlığını vurgulayır...

Sufilik Şamanlıkla İslam arasında bir köprüdür. Tabiat kültü ile temasta olan türklerin yaşam tarzı, tasarrufat hayatı, töreleri, kadınlarının cemiyetde ve aylede yerinin önemi ve bu gibi bakışlar sert kanunları ile halklara götürülen İslama uygun degildi. Uygun olan tek Tanrı'ya inam idi. Lakin daim otlak sahalar arayışında olan ve esasen hayvandarlıkla meşğul türkler dağdan arana, arandan dağa, gündeğandan günbatana hareketde oldukları için bir cami kurup da orada ibadet yapamazdılar. O yüzden türkler şamanlar (baksı, kam, xam, gözüaçık, oyun ve s.) vasitesiyile icra etdikleri ayınlere İslami unsurlar kata bildikleri kadar kattılar. Lakin zaman geldi, onunla birge yasaklar da geldi. Ceza korkusu keramet, istidraç, fırsat... sahibi olan şamanların kılık değıştirmesine yol açtı. Molla, ahund, şeyh adı, Dede, Baba, Ata kelimelerinin altında aslında Tanrı tarafından vergi verilmiş eski şamanlar dururdular. Tıpkı ak ve kara şamanlar gibi, ak ve kara mollalar meydana çıktı. Hristiyanlıkta ve diger dinlerde de bu tür hakim dinlerle perdelenmiş insanlar var. Lakin en önemlisi keramet sahiplerinin kerametlerini göstermek istekleri idi. Hakiki keramet sahipleri ve övliyalara bu kerametlerle öğünmezdi. Ama şamanlar kendi güçlerini nümayiş ettirmekle mövgelerini de möhkemledirdiler. Tövazökarlık, adillik, agillik, Tanrı sevgisi, Muhammed sevgisi bir çok velilerin halk arasından çıkararak gönüllerde taht kurmasına sebep oldu. Bunlar da yesevilik, beктаşilik, nakşibendilik, mövlevilik, bakuviyə, kalenderiyə ve diger bu gibi tarikatları yaratanlar idi...

Hazret-i Muhammed`in peygamberlik aldığı dönemlerdeki halının şamanlarınkına yakınlığı İslamın yayıldığı bölgelerde, özellikle de Mısır`da, Suriya`da, Orta Asya`da, Kazakistan`da, Azerbaycan`da, Irak`da, İran`da, Türkiye`de ve diğer yerlerde şaman ayinlerinin bu ve ya diğer şekilde ekser adet-enenelerde, merasimlerde korunarak günümüze kadar ulaşmasına imkan verdi. Bu işde,bildirdiğimiz gibi, İslam dini ile şamanizm arasında bir köprü olan sufilik büyük rol oynamıştır.

XI-XII yüzyıllarda daha çok dikkat çeken sufiler de vecde gelmek, cezv olmak, kendini, yani ruhunu idare etmege nail olmak vasıtasıyla Allah`ın merhemetini kazanmağa, O`nun kendine yaklaşmağa ve onu derk etmege çalışırlar. İlk sufi kardaşlıkları IX yüzyılda meydana gelmiş, XII yüzyılda daha geniş yayılmıştır. Sufi kardaşlıklarının üzveleri olan dervişlerin bir çoğu hal ehli idi. Sufiler İslam dinini evelki din olan şamanizmle yoğurarak halka, Türk halklarına daha yakın dille, mefhumlarla Arap dilinde nazil olan “Kur`an-ı Kerim”i ve Tanrı`ya giden yolları hatta en uckar yerlerde hayvandarlıkla meşğul olan ahaliye de izah edirdiler. Halk arasında kazandıkları hürmet ve ihtirama göre onların mezar ve türbeleri ziyaretgahlara çevrilirdi. Lakin onlara bu kadar perestiş, sevgi yalnız hürmet ve ihtirama bağlı degildi. Bu insanların her birinin sıra dışı, harügülade, insanlarda korku ile yanaşı tabeçilik hissi yaratan güçleri de vardı.

Kazakistan`ın güney bölgelerinde bir çok mukaddeslerin pirleri, ocakları bu gün de var. Onlardan bazıları (Iskak Baba türbesi, Kara Buğra kesenesi ve başkaları) Arabistan`dan gelerek İslam dinini halk arasında yayan şahıslara mahsus olsa da, Arstan Baba, Hoca Ahmet Yesevi, Dombalak Ana, Baba Tükdi Şaştı Aziz ve diğer mezarları ziyaretgahlara çevrilenler yerli Türk tayfalarına mensup idiler. Onu da deyek ki, Arabistan çöllerinden gelerek İslamı Boz Kırlarda yayanların etnik kimliği ile bağlı esas fikir onların Arap olmasına yönelmiştir. Lakin hayvandarlıkla meşğul olan, üylerde yaşayan, tabiat kültürünün üstünlük teşkil etdiği, daim at belinde yarım köçebe hayat tarzı geçiren, Arap dilinden haberi olmayan insanlara araplar İslamı nasıl anlatacaklardı? Tabii ki, bu işde Arabistan taraflarda yaşayan, İslamı kabul eden ve İslam misyonerligi yapan türklerin rolü büyük idi. Yani Arabistan`dan geldikleri için Arap denilen, aslında ise Türk asıllı insanlar türkler arasında İslam dinini yayırdılar. Dil bilmeden İslamın türkler arasında gönüllü yayılması zor olduğundan türklerin yaşadıkları

yerlere türkleri yollayırdılar...

Bir çok hallarda yerli halkın psikolojisini bilmeyen müslüman Türk misyonerler yerli türklerin içerisinde sayılıb seçilen adamları, aksakalları, baksıları, şamanları, porhanları kendi taraflarına çekerek onların vasıtasıyla dini yayırdılar. Halkın evelki dinini unutmak istememesi, gündelik hayatında ovsunlardan, nazar için alkışlardan, nazar boncuklarından, koç buynuzlarından, gözdeyemenin karşısını ala bileceğine inandıkları bitkileri yandırarak tüstületmelerinden ve diğer inamlarından el çekmemeleri sonraki dinin müeyyen kadar formal karakter almasına ve eski dinle hesaplaşmasına sebep olmuştur. Bu gün de İslam perdesi altında eski din yaşayır ve, belelikle de, mistik İslam yaşayır. Halk bu gün de Kitapla, kurşun dökme ile, taşlarla fal açır, korkuluğu almak için Çıldığa gedir, cin kovan, nazar duası, bereket duası, baht duası ve s. yazan mollalara inanır.

Abdulaziz İbn Abdulla İbn Bazza göre, “Allah-u Tealadan başka gayrisına – taşlara, ağaçlara, bütlere ve diğer varlıklara yalvarmak Aziz ve Calil olan Allah-tealaya ortak koşmak, Allah-tealaya ibadetten çıkmaktır.

“Kur’an-i Kerim” nazil olduğu VII. yüzyıla kadar dünyada bir çok medeniyetler olmuş, insanlar yaşamış, çeşitli dinlere sitayiş etmiş, totemlere, bütlere, ruhlara tapınmışlar. Dünyanı derk etmek iktidarında oldukları ilk zamanlardan insanlar tabiatın passiv üzvü olmamışlar. Onlar daim bu ve ya diğer şekilde tabiat hadiselerine tesir göstermege, onlardan kendi isteklerine uygun olarak istifade etmege çalışmışlar... Mesela, Ay ve ya Güneş tutulan zaman, yağmur yağmayanda, ya yağmur çok yağanda insanlar eveller şamanların, sonralar ise İslam aleminde mollaların, ahundların başçılığı ile çöllere çıkmış, yağmur duasına toplanmış, Ayı, Güneşi tutan şer kuvveleri hay-küy salmakla, bağırarak, ellerindeki kazanlara vurmakla, tüfengten ateş açmakla kovmağa çalışırlar.

Şamanlar üçüncü gözü açık olan, bedenlerine giren ruhlardan çeşitli maksatlar için faydalana bilen insanlardır. Şamanizm tabiat kültü ile sıkı bağlıdır. Onun insanların ilkin inkişaf döneminde yaranması esas verir ki, bu gün kendini oturak, ekincilikle meşgul olan, maldarlıktan uzak sayan halkların her birinde şamanizmin izlerinin olduğunu eminlikle söyleyebiliriz. Şamanizmin bir çok özellikleri, ayinleri, atributları, inamları, alkış ve karğışları, ovsunları hazırda budist, musevi, hıristyan, müslüman halklar tarafından yaşatılır.

Bir defasında Buda`dan sorurlar:

-Sen Allah`sın?

- Yok,

diye Buda cevap verir.

-Belki meleksin?

-Yok!

-Mukaddessin?

-Yok!

-Bes onda kimsin?

-Ben uyanmış birisiyim,
diye Buda cevap verir.

Bu yerde Mısır antik ideyalist filozofu, neoplatonizmin banisi Plotin`in şu sözlerini hatırlamak yerine düşer:

“Doğulanda her birimize uyanmak hakkı verilir. Lakin çok az insan bu haktan yararlına bilir.”

Azerbaycan halkı şu hikmeti derk ettiğinden insanın bu dünyaya kör gelip kör gibi de yaşadığını, görmek iktidarında olduğu bir çok şeyleri göre bilmediğini bazı manevi medeniyet örneklerinde eks etdirir. Onlardan birinde deyilir:

Çay gelir, akar, geçer.

Bendleri yıkar, geçer.

Dünya bir penceredir

Her gelen bakar, geçer.

Bakar, ama göremez, bakmak görmek demek değil. Çünkü görme hakkından her kes yararlına bilmir. Bunun için ruhun beden, iradenin de ruh üzerinde kalebesine nail olmak, tek dünya adlı bir pencereden değil, aynı zamanda kendi dahiline, içine de bakıp göre bilmek vaciptir. Şamanlar, kamlar, baksılar, oyunlar ve b. buna nail ola bilirler. Tesadüfi değil ki, belə adamlara Azərbycan`da görücü, bakıcı, Kırgızistan`da gözü açık deyirler. Diğerler insanlar ise onların göre bilme bacarıklarından faydalanır, yani onların yardımı ile kendilerine ait olan, lakin eşide, göre bilmedikleri bir çok şeyleri eşidir ve görürler. Sufi alimlerden olan Deylemi bir hadis-i şerifde deyir ki, “gözü görmeyen kör değil, basireti kör olan kes görmeyendir.”

“Şaman” sözünün bir sıra manaları ile yanaşı tunqus dilindeki “göke kalkan” anlamı dikkat çekicidir. Trans zamanı şamanların ruhları bedenlerini terk ederek yukarı, göke kalkar, dünyanın yeraltı, üst ve orta katlarında dolaşar. Bele seyahatlar zamanı şamanlar gördüklerini, duyduklarını etraftakılara söylerler. Hazrat-i Peyğamber

de etrafındakıların derk ede bilmediklerini derk etmeğe cehd gösterdiğinden ruhla bedenın mübarizesiyle karşılaşır. Güçlü iradeye malik olduğundan ruh kalebe kazanır, bedeni belli bir müddete terk edir. Lakin şamanların, peygamberlerin kudreti ondadır ki, onlar bedeni terk etmiş ruhu idare ede bilirler.

Şamanizmde insanın, sözün hakiki manasında uyanması, ali hakikatı derk etmesi, hakka ulaşması iki yolla mümkündür: nura boyanma, nurlanma, olma, ışıklanma ve ölerək dirilme yoluyla. “Şaman ışıklanması” adlandırılan birinci yolu diger dinlerin yayıldığı yerlerde de muşahide etmek mümkündür. Bele adamlar “ışıklı insanlar” sayılmışlar. Veliler, din alimleri, peygamber ve keramet sahipleri böyle ışıklı insanlardır. Hazrat-i Muhammed`in de Ramazan ayının 17`de gece yarısı çağırış sesine uyanarken gözlerine parlak bir ışık sataşmıştır. O, bu ışığı gören gibi huşunu itirmiştir...

Hazret-i Muhammed gibi mağaraya çekilme, tenhalığa kapanma dünya dinlerinde geniş yayılmış haldır. Şamanlar, yoglar, ağzı kapalı mağaralarda 10-13 yıl yaşaya bilen Tibet monahları, halvetiye dervişleri ve başkaları buna örnekdir. Tenhalığa çekilmeye esas maksat etraf mühitin ses-küyünden, hayat problemlerinden ayrılarak bütün dikkatini manevi başlangıça, derk etmek istediğinin derkine yönelmektir. Yalnız tek kaldıkta ve nazarlarını kendi içine yönelttikte, insan üçüncü gözü ile içini göre bilir, özünü derk edir, Ulu Tanrı`ya yakınlığa bilir.

Tasavvuf ihlas ve ahlak ilmidir. Tasavvufu anlamakla onu hal olarak yaşamağı şekeri anlatmakla tatmak gibi farklı gibi gösterirler. Muhammed Peygamber zamanında meydana gelen zahitlik sonralar tasavvufun esasını teşkil etdi. Tezlikle Bağdat`da, Kufe`de, Şam`da, Mısır ve Nişapur`da sufi büyükleri çevrelerine çoklu sayda taraftar topladılar.

Şamanizmde de yiyeler yiyesi Ulu Tanrıya itaat var. Bu da onu İslam dinine yaklaştırır. Hazreti Muhammed`in 610-cu yılda nazil olan ilk vehyi aldığı zamana kadar 40 yıl içerisinde yaşadığı cemiyetde, o cümleden Mekke`de de bütperestlik ve bütperestlerin allahlarının büyüyü olan “Allah” adında bir mabuda sitayiş vardı. Kahinler de Allah`la adamlar arasında vasiteçi idiler. Görüldüğü gibi, Muhammed Peygamber`in o Allah`ı sonradan tek Allah ilan etmesi, daha doğrusu tek Tanrı`nın varlığını derk ettikten sonra ona Allah adı vermesi heç de tesadüf değil. O da tesadüf değil ki, müasirleri ilk evel ayınlarının, kısmen de olsa, kahinlerin secini hatırlatdığını göz önüne alarak Peygamber`i bütperest kahinlere benzetmişdiler. Bu kahinler de

tarafından Freyd ve onun tarafdarlarının şamanlara şezofrenik, epilepsik gibi yanlış bakışları tenkit olunur, yeni, daha doğru yanaşmanın vacibliği vurgulanır.

Tesadüfi değil ki, övliyanın büyüklerinden olan Ablullah Siraceddin Ömer bin Ekmelüddin Lahıcı'nın tesevvüfde takip ettiği yol da halvetiye adlanırdı. Bu ad ona göre verilmiştir ki, Abdullah Siraceddin Ömer Lahıcı bir çınar ağacının koğuşunda kırk gün fasilesiz kalmıştır. Halvetilerin tekkelerinde kırk gün halvete çekilmük, zehinlerinden çeşitli dünyevi düşünceleri silmek, yalnız Allahü tealanı düşünmek için otaklar vardı.

Muhammed Peygamber'in telimine şamanizmden geçmiş unsurlardan biri de «kıl köprü»dür...

Ölünün hemin gün defn olunması, kefene tutulup tabutsuz mezara koyulması ve s. de İslam dini ile şamanizmin ortak özelliklerindedir. Deyilenlerden bir daha bu neticeye gelmek olur ki, Allah'a İslam, teslim bütün devirlerde olmuş ve din icraçıları, vasıtaçılar, peygamberler, şamanlar malumatı aynı menbeden muhtelif vakitlerde çeşitli yollarla almışlar.

Tanrı sevgisinden bahs eden araştırmacı Ebulfez Aliyev (Elçibey) şaman duygusu ile Sami tefekkürünün çuğlaşmasından sonra sufiliyin yeni bir tekanla öne çıktığını vurgulayır ve yazırdı: «Orta Asiya, Azerbaycan, İran, Irak, Suriya ve Küçük Asya'da İslam'la şamanlığın yeni çuğlaşması onlarca sufi tarikatlarının yaranması ile sonuçlandı. Doğu felsefesi ile İslam dinine yeni bir ruh – Şaman ruhu geldi.»

Tarikat «yol» anlamına gelir. Bu, şamanların geçtiği «ağır yol»u hatırladır. Tesadüfi değil ki, asıl sufi, gelecek şaman gibi, bir çok eziyetli merhelelerden, dört kapıdan (şeriet, marifet, tarikat, hakikat), kırk mertebeden geçir, yani haldan-hala düşür ve sonunda «hal ehli»ne çevrilir. «Çille» (kırk) sözünün el arasında esas manası «ağırlık», «çetinlik», «ağır sınak»dır. Alevi-bektaşî dervişleri yalnız çille çıkarandan sonra ermiş sayılırlar...

Tarikatların esasını tasavvuf teşkil edir.

İslam'ı elde esas tutanlar dinde cahil olanların özlerine şeyh ve müşşid, ağızlarına od alıb, yanaklarına şiş batırmalara keramet demelerine karşı çıktılar. Bunlara İbn-i Hacer-i Mekki («Fetava-yı Hadisiyye») ve İmam-i Rabbani («Mektubat»ın 266 mektubunda) gibi alimleri misal göstermek olar. Muhammed Peygamber bu barede deyirdi: «Bir kimsenin havada uçtuğunu ve deniz üzerinde yeridğini, yahud ağzına od koyup udduğunu görseniz, feget islamiyete uymayan

bir iş görse, keramet sahibiyem dese de, onu sehrbaz, yalançı, sapık ve insanları doğru yoldan sapdırıcı bilin!»

Allah'ın gözegörünmez olması, heç kese ve heç neye benzemediği malumdur. Her kesin görmediğini görmek, havada uçmak, ruhları ve geyri-adi uykuları görmek, bilmediğini bilmek, su üzerinde gezmek, geybden haber vermek, başkalarının ede bilmediklerini etmek ve s. tesevvüf değil. Çünkü bu hallar müselman olmayanlarda da görünür ve buna İslam'da, artık kayd etdiğimiz gibi, istidrac denilir. Eger bu hallar övliyada görünürse, buna keramet denilir. Demeli, bu hallar hem müslümanlarda, hem de gayri-müslümanlarda mövcuddur. Sadece dindarlar bunu birinde keramet, firaset, o birinde istidrac, cadu, sehr adlandırırılar. İstidrac fasıkların, yani günahkarların bazı bilinmeyen, gayri-adi şeyler göstermesine denilir. İstidrac derece-derece kıymetini itirmek demektir. Aslında ele «mücüze» sözü de arapca («möceze») hareket ve amellerile etrafdakıları heyrete salarak kendi gücü karşısında aciz koymak anlamını verir. İnsanları özüne inandıрмаğın en seçkin yolu möcüzedir. Buna göre de dinlerin başlanğıcında möcüze durur.

İslam'da tabiat kuvveleri, fizika, kimya ve biyolojiya kanunları dışında gizli vasıtalarından istifade ederek garib şeyler etmegi sağlayan işe, müslüman olmayanlardan ortaya çıkan adet dışı şeylere, caduya sehr denilir. «El-Hadikat-ün-Nediyye»deki bir hadis-i şerifde Peyğamber efendimizin dilinden denilir: «Kahinlik eden ve kahine giden ve sehr, cadu eden ve ettiren ve bunlara inanan bizden değildir. O kes «Kur'an-i Kerim»e inanmamışdır». «İhya»daki diger bir hadis-i şerifde «Müslüman cadu etmez, imanı gittikten sonra cadusu tesir eder.» denilir.

Abdülhakim Arvasi sehrin, cadunun insanları hasta etdigini, sevgi ve ya muhabbetsizlige düçar etdigini, yani cesede ve ruha tesir etdigini, kadın ve uşaklara daha çok tesir etdigini yazır.

Muhammed Masum Faruki demişdir: «Hakiki mömin batil inanclara inanmaz, sehr, uğursuzluk, fal, ovsun, «Kur'an-i Kerim»den başka şeyle yazılı muska, mavi boncuğa, kehanet ve buna benzer şeylere, bunların mütlak bir iş görecegine, mezarlara şam koyanlara, tel ve iplik bağlamağa etibar etmez ve keramet sahibi olduğunu söyleyen sahtakarlara inanmaz».

Abdullah ibn-i Abbas'ın malumatına göre, Muhammed Peyğamber'den evel şeytanlar göylere çıkır, meleklerden eşittiklerini kahinlere haber verirdiler. Peyğamberden sonra onlara göylere çıkmak yasaklandı.

İslam aleminde istidrac kafir ve fasıklarda, yani açık-açığına günah işleden müselmanlarda görünen adet dışı, harükülade, geyri-adi hallardır. Buna mekr-i ilahi de denilir. Ancak, eger, vurğuladığımız gibi, aynı adet dışı, harükülade, geyri-adi hal, gabiliyet mümin müslümanda, velide görünürse, buna firaset, keramet, hemin şahıslara «Allahü tealanın sevgili kulları» denilir. Aslında luğatta keramet arapça garip, geyri-adi, insanın imkanları dışında olan, insanları heyran koyan, heyrete getiren şey anlamındadır. «Hansı peyğamberin ümmetinden olursa olsun, velilerden adet dışı, yani fizika, kimya ve fiziolojiya kanunları dışında meydana gelen şeyler, hadiseler, üstünlükler keramet adlandırılır...». Yani dininden asılı olmayarak her kesin, ister müslümanların, isterse de gayri-müslümanların (İslamda kafirlerin – G.Y.) gösterdiği ve adi insanı heyran koyan, heyrete getiren her şey keramet ve ya istidrac sayıla biler. Bundan başka, gayd etdiğimiz gibi, mucize de var. Bu da İslam`da yalnız peyğamberlere aid edilir. Mesela, Musa peyğamberin asası yılan olarak sehirbazların sehir aletlerini yudur, İsa peyğamber ölüleri diriltir, körların gözlerini açır, Muhammed Peyğamber ise «Kur'an-i Kerim»i insanlara behş edir. Harputlu İshak Efendiye göre, Muhammed Peyğamberin minden artık mucizesi vardı. Merac mucizesi, Şakk-ı kamer mucizesi (Aydın ikiye bölünmesi), barmaklarından su fıskırması, Kabe-i muazzam içindeki bütlerin barmağının bir işaresile yüz üste düşmeleri, ölüleri diriltmesi, yaralılara ve hastalara şifa vermesi de bu mucizelerdendir.

Peyğamber olacak şahısların adet dışı, yani harükülade, geyri-adi hallarına irhas deyilir. İsa peyğamberin beşikte konuşması, kuru ağactan taze hurma istegen gibi eline hurma gelmesi, Muhammed Peyğamber`in çocukken göyüsünün yarılması, ağacların, daşların ona salam vermesi ve s. irhasdır.

Övliyanın keramet göstermesi lazım deyildir. Bunlar keramet göstermek istemezler. Allahü tealadan utanırlar.

Övliyanın kerametlerini hakk ve doğru sayan İslam mantığı ile aynı şeyleri gösteren gayri-müslümanlarda bunu sehr ve cadu kimi kabul eden din adamları bir taraftan «evliyanın kerametine inanmak lazımdır» deseler de, onlar bu kerametlerin ikiye bölündüğünü, birincinin «keşf» (“keşf” kapalı şeyin üstünden örtüğü kaldırmak, hayal aynasında bir çok şeyleri görmek demektir. Buna biz basiret gözünün açık olması da deye bilerik. Çünkü bele insanlar başkalarının göre bilmediklerini göre bilirlar. Buna benzer terminlerden biri de firasetdir. Yukarıda geyd etdiyimiz gibi, firaset peyğamber ümmetinden veli olmayanlarda görünür. Onlar insanın üreyini oxuyur,

gözle görüle bilinmeyen şeyleri görürler. Tesadüfi deyil ki, İmam-i Tirmizi ve İmam-i Taberaninin kitaplarındaki bir hadis-i şerifde deyilir: «Möminin firasetinden korkun. Çünkü o, Allahü tealanın nuru ile bakıyor.») adlanarak Allaha ve onun işlerine aid olduğunu, ikincisinin ise maddi alemdeki harükülade hal olduğunu vurgulayırlar. «Bu keramet seçtiyi kullarına verildiği gibi, kafirlere de verilir» deyen müellifler istidracla bağlı fikirlere zidd gedir ve kafirlere verilen «vergi»ni de kerametın iki kolundan biri adlandırırılar. Bir taraftan evliyanın kerametlerine inanmanın lazım olduğunu, onlara inanmayanların ehl-i sünnetden ayrıldığını yazır, diğer taraftan ikinci kola inananları cahil adlandırırılar. Allahü teala özüne yakın olan seçilmiş kullarına «vergi» verir. Allah`ın tüm insanlar için bir olduğunu göz önüne alsak, o zaman gayri-müslümanların da seçilmişlerinin bu gabiliyyet sahibliyi mümkündür. Bir de ki, dakik sayıları malum olmayan peygamberlerin 124 binden çok oldukları söylenilir. Onlardan 313-ü ve ya 315-i resuldur, yani yeni din getiren, kalanları ise nebidir, yani evelki dini tebliğ edenlerdir. Resulların da altısı daha yüksektir, yani Ülül-azmdır (Adem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed Mustafa). Peyğemberlerden 33-ü meşhur olsa da, onlardan yalnız 28-nin adı «Kur'an-i Kerim»de verilir.

Ademden başlayarak her asırda dünyanın her tarafındaki insanlar arasında en üstün saydığı birine meleklerle haber göndererek onların rahat yaşamaları için ne etmenin, neden çekinmenin lazım olduğunu bildirmek maksadıyla Allah öz temsilçilerini seçir («Peyğamberleri müjde vermek ve korkutmak için gönderdim.» (Nisa surəsi, 164)).

Yukarıda eşyanın hakikatını, iç yüzünü gören, anlayan kalp gözüne “basiret” denildiğini vurgulamıştık. Kalp gözü ile görme, anlama ve Riraset de basiret adlanır. İmam-i Kuşeyri deyirdi: «Allahü teala müminlere bazı basiretler ve nurlar lütf etmiştir. Onlar bu sayede firaset gösterirler». «Hilyet-ül-Evliya»da zıkr edilen bir hadis-i şerifde deyilir: «ümmetimin arasında her zaman kırk adam olur. Bunların kalpleri İbrahim`in kalbi gibidir. Allahü teala onlar vasıtasıyla kullarından belaları uzaklaştırır. Bunlara “abdal” deyilir. Onlar bu dereceye namaz ve orucla yetişmediler.» Abdullah ibni Mesudun «Ya Resulullah! Ne ile bu dereceye yetişdiler?» sualına Peyğamber «Comertlik ve müslümanlara nasihat etmekle yetişdiler.» deye cevap verir.

Maddi alemle, dünya işlerle alakalı adamlara “Kutb-ül-aktab” denilir. Alemin nizamı ile alakalı, bolluk-kıtlık, sağlık, hastalık, barış-

savaş, yağış ve buna benzer şeylerle meşgul olan, yani heç kimin tanımadığı Allah adamı olup emrinde üçler, yediler, kırklar... deye söylenen ve bu işlerle alakadar seçilmiş insanlar her zaman olurlar ve hatta Peyğamberin zamanında da vardılar.

İmam-i Rebbaniye göre, dertlerin, belaların yok olması, hastaların sağılması ve s. mehz “kutb-i ebdal” da, “kutb-ül-aktab” da deyilen kutb-i medarın feyzleriyle olur. Demeli, Muhammed Peyğamber zamanında da bu gün ilimde şaman adlandırdığımız hastaları sağalda, yağış yağdıra, Güneş çıkarda, derdin, belanın karşısını ala bilen insanlar, yani İslami terminle desek, kutb-ül-aktab, kutb-i medar ve ya kutb-i ebdal vardı. «Kutb-i ebdalın (kutb-i medarın) her zaman, her asırda olması lazımdır. Alemin ondan boş kalması mümkün değildir. Çünkü alemin nizamı ona bağlı kılınmıştır. Eger bu kutuplardan biri giderse (ölerse), yerine başkası tayin edilir... Muhammed Peyğamberin zamanında ebdal kutbu ise hazret-i Ömer ile Üveys el-Karani idiler».

Bir de kutb-i irşad var. Çok az olan kutb-i irşada Muhammed Peyğamberi örnek getirmek olar...

İman Muhammed Gazalı esrar (sırlar, gizli şeyler) bilgilerinde, Abdülkadir-i Geylani kerametler göstermekte ve feyz vermekte meşhur idiler. Bu seçilenler tayfadaşları ile Yaradan arasında alake yaradıldılar. O zamanlar okumağı, yazmağı bilmeyen peyğamberlere ve etrafdakılara kitab göndermeğın hiç bir manası yoktu.

Abu Bekr`den gelen silsile İmam-i Cafer-i Sadıkla, onunku Tayfur Bayezid-i Bistami ile (Tayfuriyə), ondan sonra Abül-Hasan Harkani, Abu Ali Farmedi ve Yusif-i Hamadani ile, Hamadani`nin üçüncü halifesi Ahmet Yesevi ile (yeseviyə), sonra Şeyh Loğman-i Horasani`nin halifesi Hacı Bektaş-i Veli (bektaşiyə) devam etmiştir. Hazırda hürufilerin beктаşiliye sahip çıktıkları söylenilir.

Abu Mansur Hallac`ın «Enel Hekk», Bayazid-i Bistami`nin «Sübhani» ve s. bir çokları tarafından uygun sayılmasalar da, tasavvuf büyükleri tarafından uygun olarak izah edilirler.

Lakin bir ilim de var - İlm-i ledün ve ya ledünni ilmi. Bu ilim çalışmakla elde edilemez. Çalışılmadan elde edilen Allahü tealanın vergisine «vehbi», halk arasında ise «fehm» denilir. O, ihsan edilen kimselere verilir. Hamıya verilmez. Her kese de ait değildir. Peyğamberlere verilen ilim ise her kese aittir. Bu bakımdan, Peyğamberin ilmi ledünni ilminden üstündür.

Kerametler göstermekte, feyz vermekte meşhur olan, Gavs-i azam lakabı ile tanınan, güzel dini talim gören Abdülkadir Geylani

ders verdiği vakıt birden her şeyi burakır, 25 yıl Irak`ın sehra ve harabalıklarında «şeytanlarla» mücadile edir. Onlara boyun egmir. Ona vergi verilir. O, bir gün uykuda Peyğamber efendimizi gördüğünü bele hatırlayır: Peyğamber`in «Ey oğlum, niye konuşmursan?» sualına «Ben yabancıyım. Bağdat fasıhlarının yanında nece danışım?» deye cevap verdim. «Ağzını aç!» deye Peyğamber efendimiz buyururdu. Sonra «yedi defa mübarek ağzının suyundan ağzıma saçdı ve «İnsanlarla konuş, onları güzel hikmet ve vazlarla Rebbinin yoluna çağır» dedi. Geylani günorta namazını kılırken birden nitki tutulur. Ali bin Abu Talibi görür. O, Geylani`nin nitkinin tutulduğunu bilip onun ağzına altı defa tüpürür («ağzının suyundan ağzına saçır.») Bundan sonra Abdülkadir Geylani güzel ve tesirli bir dille danışmağa başlayır. Şamanlarda ağzına tüpürmekle müalicə etmek, vergini kabul etmeği asanlaştırmak ve s. geniş yayılmışdır.

Deyilene göre, Abdülkadir Geylani elinin bir hareketile yazılı kitabı pozup yerine başka şeyler yazdırardı, kızdığında yaslandığı yastığı yere atarken acıklandığı insan ölerdi. O, insanın beynini temizleyip yerini istediği şeyle doldura, hem de öleceği günü bilirdi. Geylani`nin çok heybetli olduğunu yazırlar: «Cinler de ondan çekiner, itaet edip sözünü dinlerdiler.» Allahü teala sevdiği kulun emrine bir çok insan ve cin verir. Onun duası kabul olunur, dua ile hastaları sağaldardı. Decle çayının artan suyunu durdura, aynı zamanda bir çok yerde görüne, gelecekten haber vere bilirdi.

«Dört mezhebten birini taklit etmek caizdir. Bunun için kabir ziyaret edenlere, övliyanın mezarları ile teberik edenlere, hastası için bunlara nezir deyenlere mane olunmamalıdır. Niyet (adak) ederken evliyaya adak demek mecaiz olup türbeye hizmet edenlere adak demektir... Geçmiş evliyaya dil uzatmak, onlara cahil demek, sözlerinden dinimize uymayan manalar çıkartmak, öldükten sonra da keramet gösterdiklerine inanmamak ve ölünce veliliklerinin bitdiyini düşünmek ve onların kabirleri ile bereketlenenlere mane olmak, müslümanlara su-i zan, zülm etmek, mallarını kasp etmek gibi, heset, iftira, yalan söylemek ve geybet etmek gibi haramdır. Çünkü bu velilerin, insanların İslam dini adına ettikleri bu işler İslamın möhkemlenmesine, yayılmasına, rahatlıkla kabul olunmasına şerait yaradırlar.»

Azerbaycan arazisinde doğularak yetişmiş kerametli övliya büyüklerinden biri de Abdülmecid Şirvani`dir. Abdülmecid Şirvani küçük yaşlarından zamanını kitaplar arasında geçirir. Bir gün kitaplardan biri dil açıp onunla konuşur. Korkusundan kitabı kenara

atan Abdülmecid dağlara gedir, mağarada yaşayır. Bu esnada ona bazı kerametler ihsan edilir. Vahşi hayvanlar ona tokunmur, uçduğunu hiss edir. Abdülmecid Şirvani Şirvanlı Mevlana Şehkubad`ın müridi olur, onun ölümünden sonra yerini tutur, az sonra Tokata giderek orada Kara Şems adlı müridin ve digərlerinin yetişmesinde büyük rol oynayır.

1564 yılında Tokat`da taun hastalığı yayılır. İnsanların istegile Abdülmecid Şirvani bir dua edir ve hastalık çekilerek yok olur. Lakin hemin yıl da onun kendisi vefat edir. Kabri Kelkit nehrinin kenarındadır. Onu da deyək ki, Tokat`ın Çay mahallesi yakınlığında Abdülmecid Şirvani`nin de mezarının yerleşdiği Şeyh-i Şirvan kabristanlığı var. Vefatından evel azerbaycanlı veli vasiyet edir ki, sevenleri kabri üzerinde türbe tikmekle onu digər müslümanlardan ayırmasınlar. Lakin sonralar bir çokları türbe tikmeye cehd gösterirler. Kübbe tamamlanan gece tikinti temelden uçur. Bir neçe defe bu hadise tekrar olduktan sonra türbe tikmek isteyenler bu fikirlerinden daşınır, velinin kabrinin etrafına taşlar yığırlar. Bu gün de Tokat ve çevre halkı Abdülmecid Şirvani`nin kabrini ziyaret edir.

Zaman deyışir, elm inkişaf edir. Lakin günümüzde de pirlere, ocaklara, evliyaların mezarlarına, ağaçlara, taşlara (en büyük inam taşı Kebe`dedir), üflemelere, ovsunlara, nazara ve saireye inanmakla, İslama ve Abdulaziz ibn Bazza göre, Allah`a şerik koşanlar yerlerinin “cehennem” olduğunu bilseler de, onların etrafında baş verenlere, gelecekte baş vere bileceklere olan merağını ellerinden almak mümkün değıl. Kaç yüzyıl evel olduğu gibi, XXI yüzyılda da şamanizm ünsürleri, ruhlara inam, hadiselere müdahile, şer kuvvelerin olduğuna inam ve onlarla mübarize şekilleri də olacak. Rocer Uolş demişken: “Bu gün de şamanizm bazı ölkelerde hakim dinlerin perdesi altında, bazı yerlerde ise bakireligini koruyarak yaşayır.”

Kaynakça

Azerbaycan Türkçesinde

Beyləqani S. Həzrət Cərcis Peyğəmbər. - Bakı, 1999, 68 s.

Əbdüləziz ibn Abdulla ibn Bəəz. Allah-təaladan başqa qeyrisindən yardım diləmənin və ya kahin və sehrbazlara inanmanın hökmünə dair dəlillər. – Bakı, 1994, 32 s.

Əliyev Ə. Bizim Tanrı sevgimiz. – Bakı, «Ədəbiyyat qəzeti», 11 yanvar 1991, №2 (2449), s. 2.

- Quran-i Kərim /N.Qasımoğlunun tərcüməsi. – Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 1993, 368 s.
- Qüdrətov O., Qüdrətov N. Məhəmməd Peyğəmbər: həyatı və kəlamları. - Bakı, 1990, 174 s.
- Nemət Məşədixanım. Azərbaycan pirləri. - Bakı, 1992, s. 8-13.
- Yoloğlu G. «Qıpçaq qələndərlərinin şahı» - Şəms-i Təbrizi, Bakı, «Spektr», yanvar, 2003, s. 34-35.

Diger Türk Dillerinde

- Anohin A.V. Altay Şamanlığına Ait Maddələr, bax: İnan A. Makalelər və İncelemələr, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, 712 s.
- Caferoğlu A. Azərbaycan və Anadolu Folklorunda Saklanan İki Şaman Tanrısı, Bakı, «Folklor və Etnoqrafiya», №2, 2004, s. 5-21.
- Evlilər ansiklopedisi, İstanbul, 1c., 1992, 448 s.
- Xakas Çonının Nımaxtarı, Abakan: Xızılçar kniqa izdatelstvovının Xakasiyadağı Pöliqi, 1986, 144 s. (Xakas Dilində).
- İbrayev Ş. Korkut və Şamanizm, Bax: Kazakistanda Dede Korkut, Hazırl. Prof. Dr. Abdimalik Nisanbayev, Ankara, AKM yayınları, 2000, s. 197-281.
- İsmail Ali Sarar. Mevlanaya, İstanbul, 1999, 88 s.
- Yeni Rehber Ansiklopedisi, İstanbul, 1-20 c., 1993-1994.
- Kur'an-i Kerim Meali, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları /527, Kaynak Eserler/26, 4. Baskı, 2003, s. 604.
- Monquş Kenin-Lopsan, Tıva Xamnarnın Alqıştarı, Kızıl, 1995, 528 s. (Tıva türkcəsində).
- Önal Mehmet Naci. Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğladaki Yansımaları, Ankara, «Bilig», Bahar 2003 / Sayı: 25, s. 99-124.
- Yoloğlu G. Tabiat Kültü Ateş, Nevruz ve Şamanizm, bax: Nevruz (üçüncü uluslararası bilgi şöleni (18-20 mart 1999, Elazığ) bildirileri), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları, 2000, s. 391-399.
- Yoloğlu G. Cengiz Aytmatovun Yaradıcılığında Şamanizm, Doğumunun 70. Yılı Dönümünde Cengiz Aytmatov (Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (8-10 aralık 1998)) - Ankara: AKM Yayınları, 1998, s. 227-232.
- Yoloğlu G. Şamanlar ve Şamanizm Hakkında. – Ankara, «Milli folklor», № 33, 1997, s. 20-21.

Rus Dilinde

- Abramzon S.M. Kirqızı i İx Etnoqenetiçeskie i İstoriko-İlturnıe Svyazi, Leninqrad: Nauka, 1971, 402 s.
- Alekseev N.A. Şamanizm Türkoyazıçnıx Narodov Sibiri (Opıt Arealnoqo Sravnitelnoqo İssledovaniya), Novosibirsk: Nauka, 1984, 232 s.
- Domusulmanskie Verovaniya i Obryadı v Sredney Azii, Moskva: Nauka, 1975, s. 123-137.
- Yoloqlu Q. Şamanizm, Doroqa, Veduşaya k Probujdeniyu, Bakı, «Folklor və Etnoqrafiya», № 2, 2004, s. 70-78.
- Knış A.D. Musulmanskiy Mistizım, Moskva-Sankt-Peterburq: Dilə, 2004, 464 s.
- Ksenofontov Q. V. Şamanizm, İzbrannıe Trudı, Publikatsii 1928-1929 qq. - Yakutsk, 1992, 315 s.
- Monquş Kenin-Lopsan, Obryadovaya Praktika i Folklor Tuvinskoqo Şamanstva, Novosibirsk: Nauka, 1987, 163 s.
- Radlov V.V. İz Sibiri, Moskva: Ql. Red. Vostoçn. lit-rı, 1989, 749 s.
- Tokarev S.A. Rannie formı reliqii, Moskva, 1991, 399 s.
- Uoış Rodjer. Dux Şamanizma. Per. s anql. S.Kanonenko, Moskva: İzd-vo Transpersonalnoqo inst-ta, 1996, 288 s.
- Frgzer Dj.Dj. Zolotaya Vetv, Moskva: İzd-vo Politıçeskoy Lit-rı, 1984, 703 s.
- Şternberq L.Y. Pervobıtınaya Reliqiya v Svete Etnoqrafii (İssledovaniya, Stati, Lektsii), Pod Red. İ s Predisl. Ə.P.Alkora, Leninqrad: İzd-vo İnst-ta narodov Severa TSİK SSSR im. P.Q.Smidoviça, 1936, 571 s.
- Eliade Mirça. Ot Zalmoksisı do Çinqısxana, Kişinev, «Kodrı», №7, 1991, s.104 - 135.